

1848-1858, Contribuții documentare la cunoașterea activității Preparandiei diecezane Greco-Catolice din Oradea

Mihai Apan

Cu prilejul aniversării a 150 de ani de la înființarea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco - Catholică, Dieceza Orăzii- Mari, prepozitul capitular, Dr. Iacob Radu a scris lucrarea intitulată *Istoria Diecezei Române- Unite a Orăzii Mari* în care ne relatează despre înființarea și scopurile Preparandiei diecezane din Oradea: "În diploma Împăratului Leopold al II-lea din 30 ianuarie 1792, prin care s-a întemeiat Seminarul nostru, s-a prevăzut că în acest institut se vor crește și viitorii dascăli sau învățători ai școalelor populare din această dieceză. Dar înființarea unei școli sistematice și corespunzătoare cerințelor vremii și legii învățământului pentru formarea învățătorilor, numai prin stăruința lui Erdeli s-a putut înființa. Această știre îmbucurătoare s-a vestit clerului și poporului prin circularul din 3 iunie 1847 no 588, în care se spune că prin prea înaltul decret ces (aro) regesc din 29 decembrie 1846, Majestatea Sa s-a îndurat a permite, ca și în această dieceză să se înființeze o școală normală preparandie după sistemul în vigoare atunci în monarhie, cu două cursuri, asigurându-se din fondul studiilor salar de câte 300 florini pentru 2 profesori și burse de câte 40 florini, pentru 6 elevi mai săraci. Totodată îndeamnă pe preoți să stăruiască pentru înființarea și zidirea de școli, să catehizeze regulat și să-și însușească și ei obiectele care se vor propune în noua școală, ca să poată controla pe învățători în împlinirea oficiului lor"¹.

"Ca ori și care arhiereu conștiu de marea importanță a educației tinerimii, Erdeli a purtat mare grije de școli. Se înțelege că mai aproape de inima sa a fost Seminarul din Oradea al cărui rector a fost timp de 6 ani și sub înțeleapta lui conducere institutul a trăit din cele mai înfloritoare epoce. De îngrijirea părintească a lui nu a fost lipsit nici în timpul episcopatului său, îndrumând și controlând cu înțelepciune și energie conducerea lui"².

La 3 septembrie 1848 Vasile Erdeli episcopul greco-catolic al diecezei Oradea, îl numește pe Aron Teodor, proaspătul paroh provizoriu al parohiei greco - catolice Delani din comitatul Bihor, în funcția de rector al Preparandiei, cu un salariu lunar de 100 florini, pe lângă asigurarea locuinței și a meniului alimentar în cadrul Preparandiei. În baza înaltului decret regal și al instrucțiunilor Consiliului Locotenențial Regal Maghiar din Buda mai sunt numiți câte doi învățători cu un salariu anual de 300 florini din fondul studiilor, insistând asupra faptului ca cursurile să înceapă la 15 septembrie în clădirea reedificată³.

Cine era proaspătul paroh provizoriu al parohiei gr.-cat. din Delanii - Beiușului? "Tot din nobila familie de Bistra, născut la 6 februarie 1803 în comuna Tichindeal, județul Sibului, unde tatăl său a fost notar comunal. A făcut liceul în Blaj, Cluj și Odorheiu, teologia în Budapesta. După hirotonire, 23 Aprilie 1829, a fost puțin timp arhivar diecezan, în anii 1830-1835 profesor la liceul din Beiuș, în 1836 vice arhidiacon în Galșa și canonic onorific apoi secretar episcopesc și notar consistorial. În 1838 paroh în Arad iar între 1839-1842 director al liceului din Beiuș. În 1842 - 1848 revizor al cărților românești la tipografia Universității din Buda, iar după desființarea aceluși oficiu în 1849 a fost paroh provizoriu în comuna Delani (lângă Beiuș) și între 1850-1855 translator la Consiliul Locot (enențial)

¹ Dr. Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române-Unite a Orăzii-Mari*, Oradea, 1930, p. 119

² *Ibidem*, p. 118.

³ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Bihor, *fond Liceul Pedagogic "Iosif Vulcan" Oradea*, inventar nr. 980, das. 1, fila 16, (în continuare D. J.A. N. B. și inv.)

Reg(al) din Buda. În 3 August 1855 a fost numit canonic școlastic, iar în 11 Maiu 1857 prepozit în nou înființatul Capitul al diecezei Lugojului. Moare la 6 aprilie 1869⁴.

Cursurile Preparandiei diecezane nu au putut începe la 15 septembrie 1848, după cum aflăm din raportul vicerectorului. Au fost mai multe motive pentru justificarea amânării începerii cursurilor. Pe de o parte amânarea era justificată de "vremurile tulburi", pe de altă parte alumnii din Timiș și Caraș au plecat acasă la părinți cu aprobarea episcopului Erdeli, tocmai pentru a fi în mai mare siguranță și feriți de posibilele evenimente cu caracter mai violent sau să nu fie luați în armată.

Pe de altă parte în document sunt invocate și motive de ordin organizatoric: introducerea noului regulament de funcționare, păstrarea unui climat de disciplină severă, modificarea metodicii de predare a materiilor. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, vacanța suplimentară de 5 zile, acordată de episcop, pentru recoltarea strugurilor⁵.

Despre necesitatea existenței unei Preparandii diecezane tocmai la Oradea, aflăm din raportul episcopului Erdeli, înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice al Ungariei, datat 11 septembrie 1848: "Educarea și instruirea poporului român este o chestiune pe care interesul național o pretinde, fapt pentru care guvernul trebuie să utilizeze toate mijloacele care-i stau la dispoziție pentru ca să înființeze o Preparandie Națională și pe aceasta să o organizeze într-o manieră corespunzătoare, pentru că numărul românilor uniți (din Banat, Crișana, Maramureș și părțile Transilvaniei) ajunge la 900000, iar ritualul deosebit impune existența unei preparandii separate. Pentru aceasta cel mai potrivit loc este Oradea, așezată aproape în centrul (zonei) locuite de români și în afară de aceasta este orașul cel mai maghiarizat dintre toate celelalte localități, locuite de români.

La Oradea alumnii ar putea învăța mai ușor limba maghiară iar în preparandie numărul alunilor ar spori și odată cu aceasta să ne așteptăm și la creșterea numărului de burse. Poporul (român) este atât de sărăcit că fără burse de studii frecventarea școlii și continuarea studiilor este imposibilă⁶.

Episcopul Erdeli în încercarea sa de a fi mai convingător în direcția sprijinirii învățământului pentru poporul român de pe aceste meleaguri invocă constatarea arhiducelui Iosif și palatin al Ungariei, "de eternă amintire", potrivit căreia "starea de incultură a poporului român este cauza principală a nestatorniciei religioase⁷", pentru că era convins (palatinul), conchide episcopul, că "numai printr-un învățământ corespunzător se poate ajunge la formarea unor convingeri religioase solide⁸".

În funcția de vicedirector al preparandiei diecezane, și în același timp profesor al acesteia, a fost menținut și în continuare Ioan Pop⁹ cu studii de teologie făcute la Viena. Era absolvent al aceleiași preparandii orădene. După hirotonire, la 14 noiembrie 1839, îndată a fost numit vicerector iar în anul 1858 a fost promovat la funcția de rector al acestei preparandii, până la moartea sa, surventită la 12 aprilie 1871¹⁰.

"Dr. Ioan Vancea, episcopul Gherlei, arhiepiscop și mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș, unul dintre cei mai mari arhieri ai bisericii noastre. S-a născut la 18 Maiu 1820 în comuna Vășad. A studiat liceul în Oradea ca elev al Seminarului nostru și teologia în Viena. După hirotonire, 10 August 1845, a fost puțin timp arhivar diecezan și capelan în

⁴ Dr. Iacob Radu, *op. cit.* p. 212

⁵ D.J.A.N.B., *fond Liceul Pedagogic "Iosif Vulcan" Oradea*, inv. nr.980, dos. 1, fila 21

⁶ *Ibidem*, file 19

⁷ *Ibidem*, fila 18

⁸ *Ibidem*

⁹ *Ibidem*

¹⁰ Dr. Iacob Radu, *op. cit.* p. 213.

Macău apoi a fost trimis la Viena în institutul Sf. Augustin și în 31 Iulie 1848 a luat doctoratul în teologie. Reîntors în diecează în zilele cele mai critice de revoluției, a fost pe rând: arhivar, vicenotar, asesor consistorial, secretar episcopesc și profesor la școala normală diecezană de învățători. În 3 August 1855 a fost numit canonic și inspector școlar diecezan. În 4 iulie 1865 episcop al Gherlei și în 21 Octombrie 1868 arhiepiscop și mitropolit¹¹.

După cum am mai amintit, prin decretul regal din 29 decembrie 1846, au fost aprobate un număr de 6 burse, de câte 40 florini fiecare, pentru 6 elevi dintre cei mai săraci. Rectoratul Preparandiei diecezane din Oradea i-a propus pe Bălaj Paul, Körtenyi Ignat, Mărcuș Ioan, Kövari Vasile, Ember Vasile, Fejer Alexandru și Cozma Mihai bursieri în anul școlar 1848/1849¹². Körtenyi Ignat a părăsit cursurile preparandiale și profesia de învățător, preferând cariera militară¹³. Din cei 6 bursieri, 3 erau din comitatul Satu Mare, 2 din comitatul Bihor și unul din comitatul Timiș¹⁴.

Bălaj Paul, 21 de ani, originar din localitatea Recea, comitatul Satu Mare, era orfan, fără tutore, absolvent al studiilor de filozofie. Cunoaște limbile maghiară și latină. S-a ocupat și de educația alumnilor mai tineri și mai săraci¹⁵.

Fehér Alexandru, 24 de ani, originar din localitatea Andrid, comitatul Satu Mare, orfan de mamă. Tatăl său Fehér Andrei era cantor. A absolvit studiile de filozofie. Cunoaște limbile maghiară, română și latină¹⁶.

Mărcuș Ioan, de 18 ani, originar din localitatea Sânmiclăuș, comitatul Satu Mare. Amândoi părinții erau țărani. Era absolvent al clasei a IV-a de lingvistică. Vorbea bine limbile maghiară, română și înțelegea limba latină¹⁷.

Acești alumni toți erau de naționalitate română, inclusiv cei din comitatul Bihor și cel din comitatul Timiș.

În anul I de studii al anului școlar 1848/1849 se studiau următoarele obiecte de învățământ: Teoria religiei, Din istoria societății antice, Limba Maghiară, Scrierea caligrafică, Teoria învățării, Geografie, Contabilitate, Orgă, Muzică, Rit bisericesc, Metodica predării¹⁸.

Prin ordin al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice al Ungariei trimis și Episcopiei Greco-Catolice Oradea se impunea folosirea limbii maghiare ca unica limbă oficială de predare în Preparandia diecezană¹⁹, dar în legătură cu aceasta la 4 decembrie 1848, consiliul profesorilor constată: "Atunci când conform altor ordine înalte în preparandie pot fi acceptate și asemenea persoane, care nu stăpânesc la perfecție limba maghiară, pentru aprofundarea cunoștințelor de limba maghiară, care să facă posibilă înțelegerea corespunzătoare a prelegerilor susținute în exclusivitate în limba maghiară, s-ar impune predarea unor ore de limbă maghiară. Alumnii preparandiei noastre se pregătesc pentru luminarea (minților) credincioșilor români, educarea și instruirea unor asemenea copii, care stăpânesc în exclusivitate limba română, dar care la rândul lor ar trebui să stăpânească și regulile gramaticale ale limbii maghiare. Noi înțelegem să folosim în

¹¹ *Ibidem*, p. 212-213

¹² D.J.A.N.B. *fond Liceul Pedagogic "Iosif Vulcan" Oradea*, inv. nr. 980, dos. 1, fila 18

¹³ *Ibidem*, fila 50

¹⁴ *Ibidem*, inv. 978, registru 38 a, fila 3

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Ibidem*, inv.980, dos.1, fila 23

exclusivitate limba română atât în susținerea prelegerilor, dar și la restul obiectelor de studiu și nu intenționăm să neglijăm sau să suprimăm limba română, iar în virtutea punctului de vedere mai demult anunțat, potrivit căruia în relațiile noastre cu credincioșii români putem să comunicăm și în limba română, este evident că nu se poate impune limba maghiară ca unică limbă de propunere și studiu în educație și instruire"²⁰.

Mai mult, în cadrul consiliului profesorilor Preparandiei diecezane din Oradea, se conturează ideea deosebit de evidentă că: "Fiind în așa fel coapte simțămintele naționale ale naționalităților, pe fiecare în parte îi preocupă folosirea limbii materne și în deosebi pe alumnii preparandiei noastre, ca viitori învățători ai poporului român. Din partea lor se cere cunoașterea limbii române și a particularităților ei specifice, iar pentru aceasta se impune în mod obligatoriu ținerea prelegerilor și a lecțiilor de limba română. În fiecare săptămână este nevoie să se țină cel puțin o oră de limba română cu prelegeri din cei mai buni autori de asemenea manuale iar limba română să fie considerată obiect obișnuit de studiu"²¹.

Cursurile Preparandiei diecezane din Oradea au fost întrerupte în intervalul de timp 1 august - 1 noiembrie 1849 și, tot în această perioadă nu și-au primit salariile profesorii de la Preparandie, iar bursierii nu și-au primit bursele, cauza fiind lipsa de comunicare între Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice Maghiare și casieria Episcopiei romano-catolice de la Püspök - Ladányi, actualmente în Ungaria"²².

Conform registrului matricol pe anii 1848-1858 cursurile anului I de studii pentru această perioadă au fost frecventate de un număr de 69 alumni, cei mai mulți fiind din localitățile comitatelor Bihor și Satu Mare, în ordinea numărului de alumni urmând Caraș-Severin cu 7, Aradul cu 6, Transilvania cu 6 iar Maramureșul și Timișul cu câte unul. Observăm că din comitatul Bihor s-au înscris 25 alumni, iar din Satu Mare 24. După cum rezultă din analiza tabelului în anexă, marea majoritate a elevilor din comitatul Satu Mare erau fii de țărani români săraci. Câțiva, dar mult mai puțini, erau fii de cantori-învățători și ceea ce este interesant că o parte dintre alumnii cursului I au fost învățători suplینitori în cadrul școlilor confesionale greco-catolice. În toată această perioadă 9 alumni din comitatul Satu Mare au beneficiat de o bursă anuală de 40 florini, fiecare în parte. Alumnii cursului I de studii erau absolvenți ai cursurilor gimnaziale din Oradea, Beiuș, Satu Mare. Toți cunoșteau limbile română și maghiară.

În cadrul Preparandiei diecezane alumnii cursului I de studii au studiat următoarele discipline: Catihetica practică, Pedagogia, Muzica, Economia rurală, Tehnologia, Istoria naturală, Aritmetica, Gramatica română, Gramatica germană, Ritul și cântul ecleziastic și Metodica predării"²³.

Integrându-se mișcării revendicate românești din anii 1848-1850, acțiunile orădenilor au avut un efect pozitiv în planul conștiinței localnicilor, între care se cuvine să așezăm și tineretul studios, venit de pe meleagurile sătmărene. Acesta n-a fost străin nici de dezbaterile care au precedat redactarea memoriului din 25 februarie 1849, prin care se revendica un teritoriu de sine stătător al românilor, care să se numească Țara Românilor, în fruntea căreia să se afle un prefect așa cum a fost Avram Iancu în timpul revoluției.

Desigur că tinerii alumnii sătmăreni educați în spiritul românesc, care domnea în Preparandia diecezană, au fost printre aceia care propagau cu prioritate ideea garantării limbii și naționalității române. Școala era pentru ei cea mai importantă pârgie care putea să asigure păstrarea atributelor etnice și intermedia accesul la cultură a fiilor de țărani,

²⁰ *Ibidem*, fila 43

²¹ *Ibidem*, fila 49

²² *Ibidem*, filele 63-64

²³ *Ibidem*, inv. 978, registru 38 a, filele 17,19, 25, 26, 29, 33.

lipsiți de mijloace materiale. Martori și participanți la evenimentele ce se petrec în Crișana, ei vor asimila, în adevăratele lor sensuri, principiile proclamate de fruntașii politici români în luna mai pe Câmpia Libertății din Blaj pentru a scăpa de nedreptățile seculare, sociale și naționale. Dacă intențiile de a înființa o universitate românească în Transilvania n-au putut fi materializate, se cuvine să remarcăm faptul că învățământul elementar și cel secundar românesc a fost consolidat și îmbunătățit. Importantele așezăminte școlare românești de la Oradea sau Beiuș au fost echivalente cu oricare dintre școlile secundare din monarhie, dar au scos generații de intelectuali români legați prin mii de fire de poporul din care s-au ridicat și l-au servit până la sacrificiu.

Contribuția Seminarului Român Unit din Oradea la dezvoltarea culturală românească din Partium și din întreaga Transilvanie a fost imensă. Această contribuție a fost recunoscută și de istoriografia românească ortodoxă și laică, din anii de după suprimarea Bisericii Române Unite, în 1948. Astfel, manualul de Istorie a Bisericii Române, editat de Patriarhia Ortodoxă Română, la București, în anul 1958, menționează următoarele cuvinte de laudă, privitoare la Seminarul din Oradea: "După școlile din Blaj, acesta este cel mai vechi așezământ românesc de învățatură, care a dat românilor din Transilvania și Ungaria peste 6.000 de cărțurari, între anii 1792-1921"²⁴.

TABEL
cu alumnii din comitatul Satu Mare

Nr. crt.	Numele și prenumele	Localitatea	Ocupația părinților	Vârsta
1.	Bălaj Paul - bursier	Recea	orfan	21 ani
2.	Fehér Alexandru - "	Andrid	cantor	24 ani
3.	Mărcuș Ioan - "	Sânmiclăuș	țărani	18 ani
4.	Ghencz Gheorghe - "	Tiream	țărani	18 ani
5.	Nistor Constantin - "	Doba	țărani	18 ani
6.	Popa Gheorghe - "	Sătmărel	cantor	17 ani
7.	Cozma Ioan - "	Dindești	țărani	19 ani
8.	Mărcuș Teodor - "	Domănești	cantor	19 ani
9.	Sabău Gheorghe - "	Istrău	țărani	18 ani
10.	Duma Dumitru	Tâmaia	țărani	18 ani
11.	Ivanciuc Ioan	Bârsana	cantor	20 ani
12.	Alexi Ioan	Tiream	țărani	19 ani
13.	Maghiar Paul	Chilia	țărani	18 ani
14.	Toth Gheorghe	Pișcolt	țărani	19 ani
15.	Zetea Simian	Culciu Mare	cantor	25 ani
16.	Cioară Gheorghe	Moftinul Mic	țărani	27 ani
17.	Tămaș Nicolae	Loc. Ungaria	țărani	18 ani
18.	Zerne Teodor	Curtuișeni	cantor	19 ani
19.	Bala Gheorghe	Moftinul Mic	țărani	17 ani
20.	Dănilă Gheorghe	Tiream	țărani	18 ani
21.	Pop Petru	Loc. Ungaria	țărani	18 ani
22.	Rițiu Andrei	Doba	orfan	17 ani
23.	Soreanu Andrei	Sânmiclăuș	țărani	17 an
24.	Tătăranu Ioan	Chilia	țărani	18 ani

²⁴ *Istoria Bisericii Române*, vol II, București, 1958, p. 331

The Greek-Catholic Church Shool from Oradea

(Summary)

The language, the literature and the modern Romanian culture holdes the seal made in Blaj, also in the great centre of national spirituality from Oradea, Beius, Cluj, Turda, Gherla, Năsăud, etc.

The church and school were first made the consciences, brotherhooding the faith with the science.

They, peasants's son and cantor-school masters had got the all holy faith and the science with a remarkable receptivity wich his perfectly went till heroism had returned at his native place like preaches in faith, nation and country we can easy say about them: "God in your light, I saw the light".

The eloquent proof was the activity of the "Preparandia Diecezana Greco - Catholică" which had change the idea of our Romanian roots into a revolutionary idea. Made from Rome and from Romanian language a mean from rise of our romanian nation.